

УДК 911.3

Іщук С. І., д.г.н., проф., **Гладкий О. В.**, д.г.н., доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРЕДМЕТ, ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Розкрито сутність регіональної економіки як наукової та навчальної дисципліни. Охарактеризовано її відмінності від науки про розміщення продуктивних сил. Визначено предмет, зміст і завдання регіональної економіки.

Ключові слова: регіональна економіка, розміщення продуктивних сил, об'єкт і предмет дослідження.

Раскрыта сущность региональной экономики как научной и учебной дисциплины. Охарактеризованы ее отличия от науки про размещение производительных сил. Определены предмет, сущность и задачи региональной экономики.

Ключевые слова: региональная экономика, размещение производительных сил, объект и предмет исследования.

The essence of Regional Economy as a scientific field as well as a study discipline is disclosed. The differences between two scientific fields of Regional Economy and Distribution of Productive Forces are explored. The subject, contents as well as main tasks of Regional Economy are defined.

Keywords: regional economy, distribution of productive forces, investigation object and subject.

Вступ. Актуальність теми. В сучасній макроекономіці та в суспільній географії все частіше з'являється нова наукова та навчальна дисципліна – регіональна економіка – яка приходить на зміну класичним радянським вченням про розміщення продуктивних сил і територіальну організацію господарства. Нова наука заснована на широкому використанні теоретико-методологічного апарату своєї попередниці, однак, на відміну від неї, володіє сучасним ринковим осмисленням особливостей формування та розвитку господарства (економіки) регіону та новими підходами до розробки практичних рекомендацій і управлінських рішень стосовно пріоритетів регіонального розвитку території та стратегії поведінки фірми в регіоні. Все це вимагає розробки нових теоретичних засад розвитку регіональної економіки, більш широкої її взаємопов'язаності із панівними науковими школами зарубіжних учених.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останній час в Україні та ряді держав СНД з'явилась значна кількість підручників і навчальних посібників з регіональної економіки. Проте, більшість з них активно застосовує понятійно-термінологічний і теоретико-методологічний апарат з попередньої дисципліни – «Розміщення продуктивних сил». Глибоке осмислення нових теоретичних засад регіональної економіки характерне лише для деяких

підручників, які підготували: Я. Б. Олійник, С. П. Запотоцький, О. Ю. Кононенко, А. Л. Мельничук, В. Ф. Пасько, Б. М. Данилишин, А. П. Голіков, Д. М. Стеченко, А. В. Степаненко, а в Російській Федерації – О. Г. Гранберг, І. А. Родионова, О. А. Подсолонко, М. Г. Кузнєцов, С. Г. Тяглов та ін. За кордоном, питання регіональної економіки досліджують Г. Кларк, М. Фельдмен, М. Гертлер (Clark G. L., Feldman M. P., Gertler M. S.), а також М. Фуджита, П. Кругман, Е. Венайблес (Fujita M., Krugman P.R., Venables A.J.). Однак, комплексного аналізу теоретико-методологічних засад розвитку регіональної економіки ще детально не проводилось.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Саме тому, об'єктом даного дослідження виступає регіональна економіка, як наука, а предметом – її понятійно-термінологічний та теоретико-методологічний апарат. Метою даної статті є розкриття сутності регіональної економіки як наукової та навчальної дисципліни, а завданнями – аналіз основних відмінностей регіональної економіки від науки про розміщення продуктивних сил, визначення предмету, змісту і завдань дослідження регіональної економіки.

Виклад основного матеріалу. Регіональна економіка, як і інші суспільно-географічні та економічні науки, виникла й розвивається у тісному зв'язку із практичними потребами і запитами людського суспільства. Їй належить важлива роль в оволодінні світоглядними початками та у формуванні разом з іншими економічними науками професійної кваліфікації майбутніх географів та економістів. *Регіональна економіка — це міждисциплінарна галузь знань, що вивчає специфічні закони і закономірності суспільного відтворення на регіональному (просторовому) рівні.* Така просторова модифікація економічних законів і закономірностей розглядається як важлива й необхідна умова комплексного врахування та цілісної оцінки всіх елементів економічного життя суспільства, які мають своїм субстратом чи базисом конкретний регіон з його певними чітко визначеними й обрахованими ресурсами, можливостями та каркасною конфігурацією території.

Регіональна економіка в економічній науці повинна вивчатись у тісному зв'язку із природними, суспільними та виробничими відносинами. Це дуже складна й багатоаспектна категорія, зміст якої полягає в розподілі на певній території природних багатств, трудових ресурсів, капіталу і засобів виробництва, ресурсів інформації та інтелекту й творчості на основі їх тісної взаємопов'язаності між собою.

Поняття “Регіональна економіка” (РЕ) трактується в науці неоднозначно і може вживатися в декількох значеннях. Часто його вживають для виявлення конкретного стану розподілу по території окремих економічних об'єктів і населення (аналіз фіксованого стану процесу). РЕ може розглядатись як форма організації діяльності людей і виробництва; як процес реалізації певних зрушень в розміщенні об'єктів виробничого та соціального комплексів на певній території, або ж як один із напрямків економічної політики держави.

На думку Е.Б. Алаєва регіональна економіка являється «географічним напрямом в економіці, що досліджує особливості й закономірності розміщення продуктивних сил (РПС) та розвитку районів» [1;2]. При цьому, під розміщенням продуктивних сил учений розумів їх «динамічний стан, що характеризує розподіл за територією предметів і засобів праці та робочої сили відповідно до дії природних, соціальних і економічних умов та факторів». Оскільки розміщення продуктивних сил розглядається як динамічний стан процесу їх розвитку у просторі і в часі, форми зосередження виробничої діяльності постійно змінюються. Ці зміни обумовлюються процесом суспільного поділу праці в його територіальній формі. На основі територіального поділу праці формується виробнича спеціалізація регіонів, посилюється міжрегіональна кооперація, обмін спеціалізованою продукцією і послугами.

Необхідність подібного вивчення регіональної економіки була обумовлена «інтересами народногосподарського планування», а також утвердженням і реалізацією командно-адміністративної моделі економіки в Радянському Союзі.

В наш час, регіональну економіку, яка все ж таки, слід зазначити, виникла на теренах вчення про розміщення продуктивних сил, все менше ототожнюють з її першовитоками від категорії РПС, а тим більше із плановим характером господарювання. Ця галузь знань, позбувшись ідеологічної заангажованості, все більше схиляється до аналізу ринкових важелів та механізмів формування *регіональної економічної ефективності господарювання*, все більше відходить від традиційного аналізу розподілу на території різноманітних продуктивних сил (нехай, навіть об'єднаних у складні багатофункціональні комплекси) та схиляється до висвітлення питань *економічно та соціально ефективного розміщення в просторі різних об'єктів господарської діяльності на основі впливу специфічних законів та закономірностей*.

Тому, ряд учених економістів та географів (Б. Данілішін, Я. Олійник, М. Пістун, О. Шаблій, А. Голіков, М. Жук та ін.) все активніше стверджують, що *регіональна економіка вивчає особливості розвитку і взаємодії різних сфер господарської діяльності людей на території, що склались історично та в результаті географічного перерозподілу різних видів економічних ресурсів (землі, праці, капіталу, інформації)* [3;4;5].

Цим вітчизняна регіональна економіка стає більш подібною до західного свого аналогу - «регіональної науки» (regional science – англ.), детально розкритого в працях У. Айзарда, П. Гаггета, М. Фуджити, П. Кругмана та ін. (W. Isard, P. Hugget, M. Fujita, P. R. Krugman). Правда, визначення регіональної науки в працях західних учених більше пов'язано із тим соціально-економічним (комерційним) ефектом, який справляє перерозподіл на території різних типів ресурсів на ефективність (прибутковість) різних видів господарської діяльності [6;7].

Таким чином, ми можемо виділити об'єкт та предмет вивчення регіональної економіки. *Об'єктом, безумовно, є конкретний регіон, як певний елемент географічного простору з унікальним набором економічних ресурсів і факторів розвитку та конкретними елементами різних видів господарської діяльності людей на його території.*

Таке визначення спрямовує нас до розуміння тієї внутрішньої ідентичності та унікальності територій, науково обґрунтоване використання умов і ресурсів яких надає можливості до формування високої соціально-економічної ефективності (прибутковості) різних видів господарської діяльності.

Отже, предметом регіональної економіки є вивчення законів і закономірностей раціонального розміщення на території різних елементів господарської діяльності людей, а також принципів підвищення соціально-економічної ефективності їх функціонування.

Як бачимо, предметом регіональної економіки вважається економіка окремих територій, раціональне та ефективне розміщення в їх межах різних елементів господарської діяльності, територіальний поділ праці та інших ресурсів господарства (земельних, капітальних, інтелектуальних, інформаційних). Цими питаннями займається також соціально-економічна географія та наука про розміщення продуктивних сил. Однак географія, як справедливо зазначає В.А. Анучін, “вивчає економіку регіонів не через призму виробничих відносин, а як умову дальшого суспільного розвитку, як компоненти географічного середовища, залучені до процесів суспільного виробництва” [2]. Саме тому цей вчений стверджував, що неправомірно вважати регіональну економіку складовою частиною будь-якої науки. Ми вважаємо, що всі проблеми, які пов'язані з цією галуззю знань є міждисциплінарними, тобто повинні розв'язуватись різними науками. Багато з них є суто економічними як, наприклад, оцінка економічної ефективності ресурсної бази, використання трудових ресурсів, виробничого потенціалу, аналіз соціальних факторів розвитку господарства та ін. Цілий ряд проблем розв'язують такі науки як соціально-економічна географія та географія міжгалузевих комплексів. До їх вирішення залучаються також економічна кібернетика, соціологія і навіть окремі технічні науки (технологія виробництва, механіка, інформатика тощо). Все це видається цілком правомірним у наш час, коли інтеграція наукових досліджень у важливих проблемних напрямках є закономірним явищем. Адже об'єкт дослідження може бути спільним для багатьох наук, а предмети вивчення, як правило, різні.

Проте, *регіональна економіка за своїм змістом є найбільш близькою до соціально-економічної географії та науки про розміщення продуктивних сил* (рис. 1). Географічні дисципліни надають їй комплексне бачення розвитку економіки певного регіону та просторовий підхід до аналізу економічних процесів, що протікають в суспільстві, а економічні – розкривають конкретні механізми взаємодії різних галузей господарства на певній території та

методики оцінки рівня економічної ефективності господарської діяльності людей і напрямки її підвищення.

Наукове обґрунтування географічного розміщення різних елементів господарської діяльності, розподілу їх по території має велике значення для зростання економічної могутності суспільства і підвищення показників суспільного відтворення. Всебічний економіко-географічний аналіз географічного положення місцевості, природних, економічних і історичних умов розвитку господарства в кінцевому результаті дозволяють економити суспільні затрати в процесі господарювання, підвищувати продуктивність праці й прибутковість (рентабельність) окремих видів господарської діяльності.

Таким чином, *сутність регіональної економіки* вбачається ученими в забезпеченні такого оптимального поєднання на обмеженій території певного регіону інтересів людей та різних господарюючих суб'єктів, за якого б забезпечувалось їх оптимальне безконфліктне співіснування на основі отримання високих, стабільних прибутків, чесної конкуренції за різні ресурси території, реалізовувалась би стратегія підвищення рівня життя й добробуту населення, а також здійснювалось би збереження та охорона природних багатств [2;7].

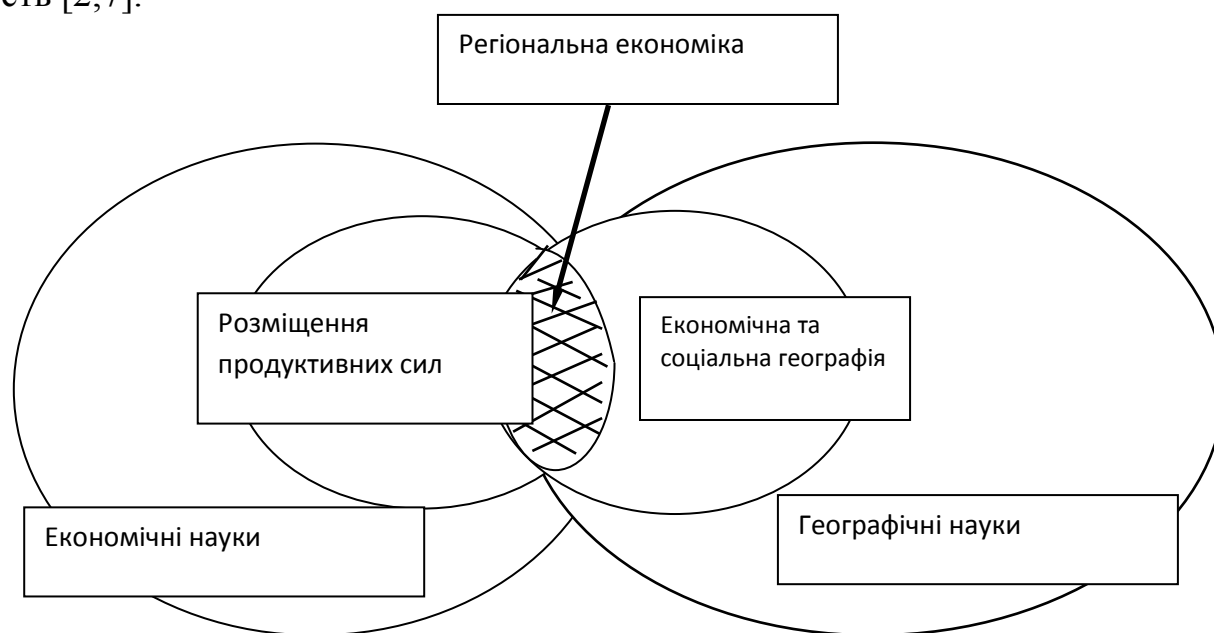

Рис. 1. Двоєдина сутність регіональної економіки

У зв'язку з цим визначаються комплексні завдання цієї науки. Вони зводяться до вивчення регіонального розподілу різних видів господарської діяльності людей відповідно до особливостей формування економічної ефективності їх функціонування; аналізу територіального розподілу природно-ресурсного потенціалу, джерел сировини, енергії, капіталу, інформації; територіального поділу праці і спеціалізації регіонів; вдосконалення внутрірегіональних і міжрайонних транспортно-комунікаційних, фінансово-економічних, постачальницько-збутових та ринково-комерційних зв'язків;

раціонального використання трудових та економічних ресурсів; забезпечення належних умов для трудової діяльності, побуту і відпочинку населення; охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних багатств.

З регіональною економікою дуже тісно пов'язана категорія *територіальна організація суспільства* — “науково обґрунтоване розміщення взаємопов'язаних промислових і агропромислових виробництв, підприємств соціального комплексу та інфраструктури, яке дає значний економічний і соціальний ефект, внаслідок комплексування життєдіяльності людей і повного використання ресурсів і можливостей території” [1;2]. Якщо категорія “регіональна економіка” акцентує увагу на процесах формування прибутковості та економічної ефективності розвитку різноманітних видів господарської діяльності в регіоні, то категорія “територіальна організація суспільства” — на ефективності територіальних поєднань цих видів діяльності та на ефективному управлінні зазначеними елементами територіальної структури.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що регіональна економіка як наука вивчає загальні закони і закономірності розміщення галузей господарства на регіональному, міжрегіональному, державному і міждержавному рівнях. Вона виступає важливою складовою регіональної політики та спрямована на оптимізацію і взаємне розв'язання територіальних диспропорцій розвитку господарства і системи розселення населення, а також на оптимальне використання природно-ресурсного потенціалу території. Якщо регіональна економіка покликана розробляти стратегії підвищення соціально-економічної ефективності функціонування різних видів господарської діяльності людей, то регіональна політика здійснює регламентування повноважень органів влади на місцях, територіальних громад окремих місцевостей і поселень та органів місцевого самоврядування з метою практичної реалізації цих стратегій. Сучасні наукові розробки з регіональної економіки передбачають створення і обґрунтування таких моделей територіальної організації економічного життя регіону, за допомогою яких можна було б оцінити сумарну економічну, соціальну й екологічну ефективність різних варіантів розвитку господарства з метою вдосконалення регіонального управління окремими територіями та підвищення рівня ефективності функціонування окремих підприємств та рівня життя населення.

Список використаних джерел:

1. Гранберг, А. Г. Основы региональной экономики [Текст] : учебник для студ. вузов / А. Г. Гранберг ; Государственный ун-т. Высшая школа экономики. - 3. изд. - М. : ГУ ВШЭ, 2003. - 495 с. - (Тасіс).

2. Іщук С. І. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка [Текст] : навч. посібник / С. І. Іщук ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К. : Видавець Паливода А.В., 2006. - 284 с.

3. Продуктивні сили і регіональна економіка [Текст] : зб. наук. пр.: у 2 ч. / відп. ред. Б. М. Данилишин ; НАН України, Рада по вивченню продуктивних сил України. - К. : РВПС України НАН України, 2008. - Ч. 1. - К. : [б.в.], 2008. - 308 с.

4. Регіональна економіка [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [А. П. Голіков, О. Г. Дейнека, Л. О. Позднякова, П. О. Черномаз] ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. - Х. : [ХНУ ім. В. Н. Каразіна], 2010. - 316 с.

5. Регіональна економіка [Текст] : навч. посібник / Я. Б. Олійник [та ін.] ; ред. Я. Б. Олійник. - 2-ге вид., змінене і доп. - К. : КНТ ; К. : Видавець Фурса С.Я., 2008. - 440 с.

6. Clark G. L. The Oxford Handbook of Economic Geography. / Clark G. L., Feldman M. P., Gertler M. S. – New York, Oxford University Press, 2003. – 742 p.

7. Fujita M. The Spatial Economy: Cities, Regions and International Trade / Fujita M., Krugman P.R., Venables A.J. – MIT Press, Cambridge MA, 1999. – 640 p.